

SÄRBÄN AHMED DİVÄNİ'NDA MELÄMİLİK

Bekir KAYABAŞI*

ÖZET

Sarban Ahmed 16. yüzyıl şair Melami şeyhlerindendir. Şeyhi, İsmail Maşuki'nin tarikat inançları yüzünden öldürülmüş olması, Sarban Ahmed'in devlet otoritesi tarafından takip ediliyor olması, tarikatın yer altına çekilerek faaliyetlerini yavaşlatması sonucunu doğurmuştur. Sarban Ahmed, müritlerinin tarikat inançlarını devam ettirmek için şiirlerini kullanmıştır. Divan şiiri nazım biçimiyle yazdığı şiirlerinde melamet temasını işlemiştir.

Bu çalışmada, Divan şiirinin anlam sınırları çerçevesinde Sarban Ahmed şiirlerindeki Melamilik anlayışını tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Melamet, Riya, Sır, Vahdetivücut.

MELAMET IN THE DIVAN OF SARBAN AHMED

ABSTRACT

Sarban Ahmed is one of poet melami sheik in the 16th century. Since his sheik İsmail Masuki died and his follow up by state, cause to slow up activity of tariqat. Sarban Ahmed use to poems that contiued to faith tariqat of disciples. He process to theme of melamet, when write to form of ottoman poetry. We look for concept of melamet to Ahmed Sarban's poems that inside to meaning borders of ottoman poetry.

Key Words: Melamet, hypocrisy, glaze, Vahdetivücut

---

* Yrd. Doç Dr., Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi
bkayabasi@adiyaman.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

A. Giriş

Dinî inançlarımız dün, bugün olduğundan daha ziyade hem toplumsal hem de bireysel hayatımızı şekillendiriyordu. Anadolu'nun İslamlaşmasındaki dervişlerin etkileri düşünüldüğünde dini inançlarımızın ne denli derin köklere sahip olduğunu algılamak mümkün olsa gerek.¹ Anadolu'nun yurt edinme süreci oldukça uzun ve ıstıraplı bir yoldur. Neredeyse 16. yüzyılın ortalarında tüm Anadolu'da devlet otoritesi kendini hissettirebilmiş ve kısa bir süre sonra iç isyanlarla yeniden bozulmuştur.² Bu otorite dışı ortam, küçük derebeylerinin türemesinde ve güvensiz bir yaşam ortamı halkın dünyevi olandan ziyade, uhrevi olana daha bir kuvvetle meyletmesi sonucunu doğurmuştur. Sosyal düzenin yokluğunu gören, devamlı karışıklıklardan bıkip ezilmiş olan halk, kendilerine bu dünyada nasip olmayan saadeti, hiç olmazsa öbür dünyada temin için her türden dini otoritenin etrafında muazzam kümelenmeler oluşturmuşlardır.³ Bunun sonucu olarak Anadolu'da her tarafta pıtrak gibi tekkeler, zaviyeler bitmeye başlamıştır.

İşkâna açılan yeni fethedilmiş toprakların karma karışık durumu, şehirleşmenin tam sağlanamaması, merkezi dini bir otoritenin yokluğu, taht kavgaları ve Türkmen inançları ve yaşam biçimi heteredoks inanç akımları açısından verimli bir ortam olarak değerlendirilmiştir.⁴ Melamilik bu uygun ortamda etkin olan inanç akımlarından birisidir.

Melamilik:

Bir tasavvuf terimi; III. (IX.) yüzyılda. Horasan bölgesinde ortaya çıkıp daha sonra bütün İslâm dünyasında yaygınlık kazanan bir tasavvuf anlayışıdır. Sözlükte "kınamak, kötölemek, ayıplamak" gibi anlamlara gelen melamet kelimesinin tasavvuf literatüründe bir terim, bir makam ve bir tasavvuf anlayışının adı olarak yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. IX. yüzyılda Merv, Herat, Belh ve Nişâbur şehirlerini içine alan, Horasan'da ortaya çıkıp özellikle Nişâbur'da yaygınlık kazanan ve etkisini günümüzde de sürdüren bu tasavvuf anlayışını benimseyenlere ehl-i melamet, Melami, Melameti; bu

¹ Ömer Lütfi Barkan, İstila Devirlerinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri, Tasavvuf Kitabı, hzl. Cemil Çiftçi, Kitabevi 2003, s.149 ; Necdet Yılmaz, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler Devlet ve Ulema OSAV 2001, s. 23.

² Yusuf Halaçoğlu, Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş, DİA Cilt 3, 1991, s.117.

³ Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1984, s. 204.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, Dergah Yay. 1996, s.45

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

akıma da Melametiyye, Melamiyye (Melametilik) denilmiştir. İlk dönem kaynaklarında dil bilgisi kurallarına aykırı olarak genellikle Melameti ve Melametiyye kelimelerinin kullanıldığı, Osmanlı devrinde ise Bayramiyye tarikatı mensuplarından bir gruba Melami, tarikatlarına da Melamiyye adı verildiği görülmektedir.⁵

Melamilik, genel olarak üç ayrı devrede ele alınır.⁶ Birinci devre Melamiliği bir bakıma ilk züht hareketi içerisinde doğmuş bir tavır, bir davranış biçimiyken sonraki yüz yıllarda züht hareketi bir manifesto niteliğini kazanmıştır. Hamdun Kassar'la başlayan muhalif duruş kurumlaşan, kendi özgün hiyerarşisini oluşturan ve yüzeysel bir gösteriş halini alan tasavvuf hareketine ciddi eleştiriler getirmiştir. Horasan Melamiliği olarak da anılan bu dönemde Melamiler, mutasavvıflar tarafından iyi karşılansalar da bir süre sonra Melamet düşüncesindeki esneklik nedeniyle hızla yayılan Melami dalgasının tesiri ile Melamiliğin sulandırıldığını iddia etmeye başlamışlardır. Bu iddialara paralel olarak, Melamilerin yer yer zındıklık ve mülhitlik ithamları ile karşı karşıya kaldıklarını görülmektedir.⁷ Melamilerin bu tür suçlamalarla karşı karşıya kalmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi yerleşik, Sünni akideyle uyum içinde bulunan tasavvuf hareketlerine muhalefet etmesi ve diğeri de Melamiliğin diğer tarikatlardan farklı olan "kutb" anlayışıdır.⁸ Nitekim Osmanlı mülki idaresi bu pervasız tavırlarından dolayı binlerce müridi olmasına aldırmış etmeden İsmail-i Masukî ve on iki müridini At Meydanında idam etmekten çekinmemiştir. Bu acıklı durum geride kalan Melamilerin çok ciddi bir takip altında olmaları sonucunu doğurmuş ve Melamilik inanç sisteminde derin izleri olan Hurufilik ve Şiiliğin etkisiyle Melamiler takiyye yaparak şehirlere yerleşmiş, halkın arasında yaşamaya başlamışlardır.⁹

İstanbul'da kellesi vurulan İsmail-i Maşukî'nin halifesi olan Sarban Ahmed de Trakya ya geçerek Hayrabolu'ya yerleşmiş ve sıradan bir hayat sürmesine rağmen uzun süre takip edilmiş sıkıntılı

⁵ Nihat Azamat, Melamet, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 29, 2004, s. 24.

⁶ Ebu Rıdvan Sadık Vicdani, Tomar-ı Turük-ı Aliye, Kısım-ı Sani, Devre-i Vusta Melamiliği, İstanbul 1338, s. 24; Abdülbaki Gölpınarlı, Melamilik ve Melamiler, Gri Yay. İstanbul 1992, s. 26; Ali Bolat, Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik, İnsan Yay. 2003, s. 19; DİA, Melamiye, C 29 DİA, 2004, s. 26

⁷ Ebu Rıdvan Sadık Vicdani, a.g.e., s. 24 ; Ali Bolat, a.g.e., s.20

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhitler (15.-17. Yüzyıllar) Tarih Vakfı Yurt Yay. 1998,s. 255-256; Ali Bolat, a.g.e., s.20

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhitler (15.-17. Yüzyıllar) Tarih Vakfı Yurt Yay. 1998, s.274-290

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

bir hayat sürmüştür.¹⁰ Şair olan Sarban Ahmed, iki farklı kimlikte şiirler yazmıştır. Kaygusuz mahlası ile yazdığı şiirleri tam bir Melami-i Şuttariye inancı sergilerken; klasik tarzda tertiplelediği ve “Ahmed” mahlasını kullandığı şiirlerinde ise klasik edebiyatımızın bütün teknik üslup özelliklerini başarıyla kullanmıştır. Biz bu çalışmamızda Sarban Ahmed’in klasik edebiyat nazım biçimlerinde ortaya koyduğu şiirlerindeki melamet izlerini göstermeye çalışacağız.

B. Sarban Ahmed:

Doğum tarihi bilinmeyen şairin, ölüm tarihinde de ihtilaflar söz konusudur. Biyografi yazarlarının ekseriyeti miladi 1545 yılında vefat ettiğini bildirmektedirler.¹¹ Sarban Ahmed, kaynaklarda İstanbul At Meydanında on iki müridi ile idam edilen İsmail-i Maşukî’nin halifesi olarak zikredilmektedir.¹² Melamilerde diğer tarikatlar gibi şeyhlik makamı mevcut değildir. “Kutb” Melamilik hiyerarşisinin en üst makamıdır. Adı geçen makam diğer tarikatlarda bir sıfat olarak kullanılmakla birlikte Melamiler bu makama diğer tarikatlardan çok daha derin anlamlar yüklemişlerdir.¹³ Bu bağlamda Sarban Ahmed, İsmail-i Maşukî’nin öldürüldüğü 1529 yılından, öldüğü ana kadar Melamilerin “kutb”u olarak anılmıştır.

Bayramiliğin diğer kolu olan Şemsiye tarikatı İstanbul’da çok güçlü olduğu ve Osmanlı yönetimine nüfuz ettiği için Melamiler İstanbul’da tutunamamışlardır. Melamilik ikinci döneminde Osmanlı topraklarında diğer tarikatların içerisinde gizlenen Melami önderlerince yaşatılmıştır. Özünde gizlilik ve sır bulunan bu inanç sistemi için bu tür bir takkiye olağan karşılanmalıdır. Buna benzer nedenlerden dolayı Sarban Ahmed, kendinden sonra gelecek kutuplara bir nevi örnek olmak amacıyla belki de sıradan bir şeyh hayatı yaşamamıştır.

C. Sarban Ahmed Divanında Melamet:

Sarban Ahmed, divanında kaside, gazel, mesnevi gibi klasik nazım biçimlerini kullansa da inceleyebildiğimiz kadarı ile şiirlerinin tamamı İlahi aşkla alakalıdır. Klasik şiirin alt yapısına, benzetme, vezin ve diğer kurallara uymasına karşın tekke edebiyatının en sadık şairlerindendir diyebiliriz.

¹⁰ Ali Bolat, Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik, İnsan Yay. İstanbul 2003, s.329

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, (1299-1915) Sadeleştiren A.Fikri Yavuz- İsmail Özen C.I, İstanbul s.56; Mehmet Süreyya Sicilli Osmani, hzl. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay. CI

Günümüze ulaşan ve bizim ulaşabildiğimiz kaynaklardan Melamiliğin düşünce ve inanç sistemi hakkında bir hayli bilgi edinmemize karşın özünde gizemli, saklı bir tarikatın tam anlamıyla anlaşılması mümkün görünmemektedir. Muhabbet, sohbet, marifet üçlemesi ile özetlenen Melamiliğinin inanç umdelerinden muhabbeti, aşk ve Melamet olarak görülmektedir Sarban Ahmed'de.

I. Aşk ve Melamet:

Aşk, sözlükte şiddetli sevgi olarak tanımlanmaktadır. Mutasavvıflar Kuran'da bulunmayan bu kelimeyi önceleri kullanmaktan kaçınmışlardır. Ama zamanla aşk sık kullanılan, hatta Allah'a giden yollar arasında en isabetli yol olarak görülmektedir.¹⁴

Sarban Ahmed'in aşk anlayışının İbn Arabi'nin âşık, aşk tanımlarına benzediği görülmektedir. İbn Arabi İlahi Aşk adlı eserinde aşıkların sıfatlarını şöyle sıralar:

Aşık kendini telef etmelidir.
Aşık gamını ve kederini gizlemelidir.
Seven benim sevdiğim de ben.
Aşık kendi nefsinden bütünüyle çıkıp, kurtulmalıdır.
Aşık kendi ölümü için diyet istememelidir.
Aşığın isimleri meçhul olmalı.¹⁵

bugün meydân-ı ' aşk içre şu kim merd-i melâmetdür
ta' allukdan hâlâş oldı yeri anun selâmetdür

(49/1)

Beyitten de anlaşılacağı üzere aşk meydanında bütün irtibatlardan kurtulmuş bir melamet eri ancak selamete erebilir. Utanma duygusu yenilmeden aşka muvaffak olmak mümkün değildir. Utanan gerçek âşık olamaz. Utanmak bir nefse sahip olmanın işaretidir. Âşık nefsinden kurtulmalıdır. Nitekim aşağıdaki beyitte benzer bir durumu şöyle anlatıyor.

gördün kûy-ı melâmetde bu ben divâneyi
gönce-lebler gül gibi ey dil tebessüm itdiler

(60/2)

Aşığa gülünmesi elbette aşığın hiç istemeyeceği bir durumdur. Âşık ciddiye alınmasını, belki oradan kovulmasını tercih eder. Aşk acısı küçümsenmiş olur. Ama bu küçümsemeyi kaldırabilen âşık gerçek aşkı yakalayabilir. Aşkın hakikatini kavrayan kınanmaktan utanmaz.

¹⁴ Süleyman Uludağ, Aşk, DİA, C IV İstanbul 1991, s.11

¹⁵ İbn Arabî, İlahi Aşk, Çev. Mahmut Kanık, İnsan Yay. İstanbul, 1998 s131-

yâr eşiğinde şu kim seng-i melâteden kaçar
yok durur başında devlet kim selâmetden kaçar

(71/6)

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere melamet aşka ulaşmanın esas yoludur. Zor bir yoldur. Yârin eşiğindeki melamet taşı en büyük devlettir. Sevgilinin eşiğinde beklediği için aşkı için kınanan bir âşık bu kınamayı hiçe saymazsa nasıl sevgisini ispat etmiş kabul edilebilir. Oysa bu melamet taşı selamete ermenin yoludur. Sarban Ahmed:

melâmet olmayan ‘aşkuñ yolında
ne denlü âh iderse serd olurmış

(103/6)

Eğer bir aşta melamet yoksa ne kadar ah ederse etsin soğuk olur diyerek, gerçek bir aşk ateşinin gönlün içindeki varlığının Melametten anlaşılabilceğini vurguluyor. Eğer melamet yoksa bir aşk yolunda edilen ah, yürekteki aşk ateşinden kaynaklanmaz. O sebeple yakıcı değildir. Tam tersine soğuktur. Bazılarına göre melâmet bir kolaylık bir kaçış olarak algılanabilir.

ihtiyâr eden melâlet hırkasını dostlar
sanmañuz ‘âlemde derd ü miñnetden kaçar

(71/4)

Yukarıdaki beyitte görüleceği üzere melameti seçen kolaylık olsun diye, zorluklardan kaçmak amacına yönelik olarak melâmet ihtiyar etmez. Melamet hırkası bir gösteriş, bir simge, bir itibar aracı değildir. O yeri geldiğinde bir kefendir. Gösterişli tarikat giysilerinin melamet inancında yeri yoktur. Melamet hırkası dert ve zorluk demektir. Çünkü melameti ihtiyar etmek oldukça güçtür. Çünkü insanların en çok korktukları şey kınanmaktır.

başum seng-i melâmet yaşdanupdur
olupdurpîsterüm hâk-ı mezellet

(11/10)

fenâ ıorağın bister idüp
melâmet sengini sen eyle bâlin

(180/8)

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi melamet demek toprağın yatak, taşın yastık olması anlamına gelir. Melamet yolunun zorluğu bir tarafa; tehlikeli bir yoldur. “Seng-i melamet” (melamet taşı) ibaresi oldukça dikkat çekicidir. Her hangi bir topluluğa yeni bir inanç öneren her yenilikçi, her din önderi yerleşik inanç taraftarlarınca en azından taşlanarak cezalandırılmışlardır tarih boyunca. Hz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Muhammed bile Taif'e tebliğe gittiğinde çocuklar ve köleler tarafından taşlanmıştır.¹⁶ Bu bağlamda taşlanmak kutsal bir geçmişe sahip eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçek bir Melaminin melamet taşından korkmaması gerekir. Kınanma bütün peygamberlere yöneltilen ilk saldırıdır.

top eylemişün başımı zülfünde görelden
meydân-ı melâmetdeki çevgânımı buldum

(156/5)

manşür olan bend-i melâmetle severler
taḥkîk-i beḳâ dârına andan iledürler

(63/3)

Ancak melamet ipiyle bağlandığında severler Mansur olanı ve sonra ebedi var oluş anlamına gelen sehpasına götürüler. Aslında Mansur gibi dini önderleri yalnızca biyolojik olarak öldürmekle yetinmezler, manevi mirasını da yok etmek isterler. Öldürme gerekçeleri ve propagandaları halkın nazarında öldürülen kişinin kıymetsizleştirme sürecidir.¹⁷ Ama bu süreç Hallac-ı Mansur'da pek işe yaramamıştır.

Mansur bütün tarikat ve inanç sistemleri için bir önderdir. Her tarikat aslında Mansur'un sırrına kendilerinin sahip olduğunu anlatır. Müritler de birer Mansur olmalıdır. Zamanı geldiğinde inançları için ölümü göze almalıdırlar. Anadolu'daki tarikatlar arasında belki de Mansur'un sonuna benzer bir son ancak Melamiler için söz konusu olmuştur denilebilir.

Melamet yolu zor bir yoldur. O yolda makam ve mevki bulunmaz. Bu yolu tercih eden bütün dünyevi ve uhrevi makamları gözden çıkartmalıdır.

Yusûf-ı mısr-ı melâmetsin gurûr-ı ḥüsn ile
baḳmasın âyine-i cānâ baḳan ḥod-bîn olur

(85/4)

"Hod-bîn" kelimesinde tevriye vardır. Can aynasına bakan sevgili elbette orada kendini görür. Hallaç'ın aşk anlayışına yakın bir aşktan söz etmek mümkündür. Afifi, Hallaç'ın aşk anlayışından söz ederken şu tespiti yapar: Hallac, aşkını " Allah Ademi kendi sureti üzerine yarattı" ibaresi üzerine bina etmiştir. İnsan dış görünüşü itibariyle hem beşeri hem de ilahi bir terkipten ibarettir, der.

Afifi, Hallac'ın şu dizelerini delil olarak gösterir:

¹⁶ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İlmî Müşavir ve Redaktör Hakkı Dursun Yıldız, C I İstanbul, 1992, s. 223

¹⁷ Louis Massignon, Hallac, Çev. Mustafa Armağan, M.M. Şerif, İslam Düşüncesi Tarihi, C.I. İnsan Yay. İstanbul 1990, s. 384-385

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

....

Aşık olan da benim; aşık olduğum da
Tek bir bedene hulul etmiş iki ruhuz biz
Beni gördüğünde O’nu görmüş olursun
Beni görmüş olursun, O’nu da gördüğünde de

İbni Arabi, “yaratılışımı Adem’in suretinde ortaya çıkardın” der¹⁸ O halde ilk insan Adem ile yaratılan, Mısır’da da güzellik timsali Yusuf olur. Ama bu güzellik gurur veremez. Çünkü görünen her şey O’dur. “Ayine-i cāna” bakan O’nu görür. Burada Sarban Ahmed, bir uyarıda bulunuyor elbette. Aynada gördüğün sen değilsin o sebeple gurur duyamazsın.

melâmet hırkasın zâhid anuñçün ihtiyâr itmez
değil bir kişiye lâyıķ bu bir ‘ālī ‘alâmetdür

Yukarıda anlatılan zorluklardan dolayı Melametten uzak durur zahitler. Ayrıca Melamet hırkasının bir işaret olduğunu vurgulamak istiyor. Melamet hırkası zorluğun, mihnetin alametidir bu sebeple zahit seçemez böyle bir hırkayı diyerek, genel Melamilik yaklaşımı gereği zühdü, klasik tarikat anlayışını küçümsüyor.

II. Sır:

Sır, ihlâsın oluşması için neredeyse tek yoldur. Bir Melami için elde edilmesi gereken tek hedef ihlâstır. Şihabuddin Sühreverdî bu durumu şöyle izah ediyor: “Melâmetinin halini gözlememesi iki şekilde olur; birincisi, sıdk ve ihlâsın gerçek yönüyle elde edilmesinden; diğeri de, bir nevi gayretle başkasından halini tam olarak gizlemesindedir. Çünkü sevgilisiyle yalnız, baş başa kalan bir kimse başkasının kendisini gözlemesini çirkin görür.¹⁹ Her ne kadar Sühreverdî kitabın genelinde Sufileri Melamilerden üstün de görse Melamilerin “sır” konusundaki hassasiyetlerini anlamamız açısından önemli tespitler yapmaktadır.

Sühreverdî, aynı eserde zikri dört kısma ayırır: Dille zikir, kalple zikir, sırla zikir ve ruhla zikir. Melamilerin ruhla zikir mertebesinde olduklarını vurgulayarak onların dille zikretmelerine gerek yok diye ifade etmektedir.²⁰ Sır, Melamilikte çok önemli bir ayırt edici özellik olarak karşımıza çıkar. Ebu Osman El-Hire’ye göre “gizlilik” prensibi çok önemlidir. Kişinin makbul olan fiil ve halleri,

¹⁸ İbn Arabi, a.g.e. ,s. 22

¹⁹ Şihabüddin Suhreverdî, Avârifü'l-Ma'arif (Marifet İhsanları) Mütercimler, Yahya Pakiş- Dilaver Selvi, Umran Yay. İstanbul 1988, s.79.

²⁰ A.g.e s.79.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Allah'ın nazarından sakladıklarıdır.²¹ Sarban Ahmed, şiirlerinde “sır” kelimesini çok sık kullanmıştır. Sır kelimesini kullandığı neredeyse bütün mısralarında melâmeti bir hava sezmeğe mümkündür.

mazhar-ı sırrı hüdâ şâh-ı selâmu ‘aleyk
kâşif-i kul innemâ şâh-ı selâmu ‘aleyk

(40b/Kaside II)

ķabe-ķavseyñ eyledi ebrularuñ sırrın ‘ayân
ol zamânda arada cebrâil olmışdur ģicâb

(47a/kaside III)

rumûz-ı ‘alleme’esmâ beyân-ı sırr-ı insândur
kim anı fehm iden ‘ârif ģaiķat ehl-i ‘irfândur

(6a/24)

Kur’an’daki Hazret-i Adem (a.s)’e “isimlerin tümünü öğrettik”²² ayeti hemen hemen her tasavvufî akım tarafından görüşlerine dayanak olarak kullanılmaktadır. Her türlü akıl yürütmeye açık olan bu ayetin birincil anlamı dışındaki anlamları özellikle batini itikatların düşünce sistematiğini oluşturan hareket noktalarından biri olduğunu görülmektedir.²³ Sarban Ahmed, bu beytinde adı geçen ayetin sırrını anlayan bir arifin ancak hakiki arif olabileceğini vurgulamaktadır. Melamiliğin diğer tarikatlerin erişemediği sırlara vakıf olduğu imasını bu beyitte de görmek mümkündür.

muşhaf-ı ģüsnünde yazmış dest-i ķudret ey şanem
ol kitâb içinde gördüm sırr-ı ķur’ân gizlüdür

(9a/39)

Hazret-i Adem (a.s)’a öğretilen isimlerin gerçek mahiyetinin insanın sırrını anlamak olduğunu ifade eden Sarban Ahmed, Hurufiliğin de tesiriyle insan yüzündeki gizli anlamdan bahsederek Kur’an’ın sırrının yüzde mevcut olduğunu söylemektedir. İnsan ve yüzü batini inanç sistemlerinde sık işlenen konulardır.²⁴ Sarban Ahmed de “Allah insanı rahman suretinde yarattı” ayetinin konu edildiği beyitleri bulmak mümkündür.

ey ķalib olan ‘âşık seyr itmege cânânı
dikķatle temâşâ ķıl her gördiğün insânı
âyine-i insânı bil şüret-i raģmânîdür
bu âyineye gel baķ gör anda o sulķânı

(39b 185)

²¹ Ali Bolat, a.g.e, s.141.

²² Bakara-31

²³ İsmail Arıkoğlu, Ferišteođlu’nun Cavidan-name Tercümesi: Işk-name (inceleme-metin) Y.Ü. SBE. Basılmamış Doktora Tezi, Van 2006, s. 33

²⁴ Ferišteođlu, Işk-name, Taş-basma, A.452 Milli Kütüphane, s. 60-61

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Yukarıdaki beyitlerde de görüleceği üzere insan yüzüne bakıldığında yaratıcıyı müşahade etmek mümkündür. Hurufî-Batınî inanç sisteminin ana eksenini olan yüz, bütün sırların gizli olduğu bir mekan olarak mushaf-ı hüsn gibi tabirlerle de adlandırılmaktadır. Hurufiliğin çok kullandığı terminolojiye Sarban Ahmed'te rastlıyoruz. Nesimî'nin tesiri bir çok şiirinde açıkça görülmektedir. Sarban Ahmed'in Nesimî'nin gazellerini tanzir etmesi de üzerindeki Nesimî tesirin açık bir göstergesidir.*

Yüz, istiva, hat gibi Hurufilikte hususi anlamları olan sözcükleri kullanım tarzı Sarban Ahmed'in bu konuda dikkate değer bir malumat sahibi olduğunu göstermektedir.

he hilâl ebrûlarıñdan qabe qavseyn oldı fâşk
kim habîbüñ istivâsıdur 'ale'l-'arşı istivâ

(50a/189)

a. Sır saklanması:

Sır, taşıyabilen için sırdır. Hiçbir şekilde açık edilmemesi gerekir. Aşağıdaki beyitte sır işine mahrem olanın içi sırlarla dolu olur demesi sırrı faş etmemekle alakalıdır. Eğer sır saklanırsa sine esrarla dolar. Bu sır o kadar iyi saklanmalıdır ki, sırrı açık edecek göz yaşlarına bile dikkat edilmelidir;

sırr işine mahrem olımaız her kişi Aħmed
mahrem olanün sinesı esrâr tölıdır

(8b/38)

derünuñ sırrını dilde ne denlü şaqlasam durmaz
göreyin qan olup yaşum çıkar gözden 'ayân eyler

(12b/58)

Ağlamak ilk devre Melamileri için hiç de hoş karşılanmayan bir durumdu. Süllemi'den "Ağlamayı kerih görmelerin, ağlamanın hali açığa vurmasının dışında başka bir sebebi de ağlamanın insanın içini rahatlaması ve zevk vermesidir. Sadece bu lezzet bile ağlamanın değerini izale için kafidir" cümlesini nakleder Ali Bolat.²⁵ Birinci kuşak Melamilerinin ağlamayla alakalı bu düşüncelerinin aksine Sarban Ahmed'te gördüğümüz ağlamanın aşkı ifade ettiği, kalpteki sırların ağırlığından kaynaklandığı gibi bakış açısı değişikliği Melamiliğin klasik tarikatlara yaklaşmakta olduğunun

* Sarban Ahmed Divanındaki: 6b/2, 6b/27, 7b/31, 7b/32, 18b/89 gazelleri Nesimî'nin gazellerine nazire olarak söylenmiştir.

²⁵ Ali Bolat, a.g.e, s. 191

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

işaretidir. Nitekim aşağıdaki beyitte evliyanın sırrının elinde olması hususu da diğer tarikatlerle bir yaklaşma olarak algılanabilir.

sen anı şöyle şanursın sencileyin bir âdemdür
evliyânın sırrı var gizlü ‘ayân elindedür

(18/a4)

b. Sırrı bilmeyen aşklar:

Sarban Ahmed, ilahi aşka sahip olan kimselerin aşklarını inkar etmez ama aşık olmanın sırta hakim olmakla aynı şey olmadığını vurgular. Melamiler aşk yolunun herkese açık olduğunu kabul ederler. Ama aşkın sırrını anlama konusunda melamilerden başka bir zümreye itibar etmezler. Aşağıdaki iki beyitte Sarban Ahmed aşık olup sema eden fakat aşkın sırrından habersiz olanları “avare” ve “ser-keşte” olarak isimlendiriyor.

cism u cānuñ sırrını fehm itmeyen āvāreler
gerçi ‘aşıkdur velî cānānı bilmez kıandedür

(18b/89)

sırrı cānı bilmeyüp seyr eyleyen ser-keşteler
devr ider devrān ile devrānı bilmez kıandedür

(18b/89)

Melamiler, sema’ a karşı değillerdir. Ama riyaya açılan kapı olarak bakarlar. Aşkın gizli kalması esastır. Ebu Osman Hiri sema sırasında vecde gelen birisine şöyle söylemiştir: “ Eğer bunda samimiysen gizlenmesi gerekeni açığa vurdun; eğer samimi değilsen o zaman şirke düştün”.²⁶ “devr ider devran ile devranı bilmez” dizesinde devranın sırrını bilmenin önemli olduğunu ve asıl yapılması gerekenin bu sırrı saklamak olduğunu vurguladığını görürüz.

c. Sırta ulaşmak:

Buradan sonra bir Melami şeyhi olarak, Ahmed Sarban sırta nasıl erişilmesi gerektiği konusunda yine tarikatın sırrını açıklamadan kimi kapalı önerilerde de bulunuyor. Bu önerilerin tamamının yerine getirilmesi oldukça zor görünmektedir. Bir yol göstericinin çözebileceği şifrelenmiş bir yol haritasını andırmaktadır. Ama sırta erişmek isteyen yapması gerekenlerle ilgili kimi ipuçları bulunmaktadır. Sarban Ahmed üç başlık altında toplanabilecek önerilerde bulunur:

1. Terk: Birliğin sırrı için herşeyden vaz geçmek esastır. Bu konuda Sarban Ahmed hedefe ulaşmak için herşeyi bırakmak elzemdir der.

²⁶ Ali Bolat, a.g.e. s138

sırr-ı tevhîde irişmek dileriseñ aḥmed
lâf u lâkı kıoyalum ađ u kıaradan geçelüm

(29a/145)

2. Mürşid : Sarban Ahmed bir yardım olmadan sırra erişilemeyeceğini sık sık vurgular. Artık ikinci kuşak Melamiliğin klasik tarikat havasına büründüğünü buradan anlamak da mümkündür. İkinci mısradaki “sırrını ver anlayana” talebi yaratıcıya da yönelik olabilir. Ama birinci mısradaki “pir” kelimesinin bir mürşidi işaret ettiği açıktır. Nitekim müritlerine yazdığı mektuplarda şeyh yerine “ata” kelimesini kullanmaktadır Sarban Ahmed.²⁷ Bu nedenle pir kelimesini mürşid olarak algılayabiliriz.

pîrüm yoldaş eyle baña dinüñ dindaş eyle baña
sırruñ sırdaş eyle baña derdini vir anlayana

(38b/15)

3. Düşünülmesi Gereken Konular: Gerçekden cahil olmamak gerek. Ademin sırrını ki buradaki Adem hem Hz. Adem'dir ve kastedilen “eşyanın isimlerin öğretilmesi” ayetindeki sırdır ve hem de insan anlamındadır ki “suret-i rahman”da yaratıldığı için bir çok sırra sahiptir. Bir önceki bölümde vurguladığımız gibi Hallaç-ı Mansur'un aşk anlayışının temelini oluşturan Adem'in suret-i Rahman üzerine yaratılması temasını burada da görmek mümkündür.

câhil-i şüret olanlar bilmediler âdemi
‘ârif-i sırr olduñ ise pertev-i şubhâna bak
‘ârifâne bir nazar kııl kim bu sırrdan geçesin
cezbe-i ḥağ irerise raḥm iden raḥmâna bak

(23a/8)

Ne olursa olsun bu sırra erişmek, elde etmek oldukça zordur. Bu ilm-i gaybın sırrıdır. Can ve cüdânın noktasıdır ki bunu anlamak imkansızdır. İlmin noktada toplanması ile alakalı şerh kitaplarında anlatılan ve Hurufî/Bâtîni yorumların temel dayanaklarından olan ilmin noktadan ibaret olması meselesine bir işaret vardır. Bu kadar derin bir sırrı anlamak imkansızdır. Zaten ilm-i gayb, ilm-i ledün diye tabir edilen ilimler kitaplar dolusu malumatlar olarak görülmemesi gereken oldukça kısa ve ilhamla bilinebilen ilimlerdir.

‘ilm-i ğaybuñ sırrıdır cânâ vü cüdânuñ noktası
‘âcizüz ol nükteyi fehmi eylemekde kıaşırız

(20b/98)

²⁷ Lali-zade Abdülbaki b. Mehmed b. Ali, Silsile-i Bayramiye-i Melami'ye, Milli Kütüphane, s. 25

Bir noktada toplanıp, bir sır olan sırrın belirtisi de belirsizliğidir. Bu durumdaki bir sırrın izahı nasıl mümkün olabilir. Burada tasavvufun temel ilkelerinden olan gerçek bilginin “kal” değil “hal” ile elde edilmesi meselesine işaret etmektedir. Sezgisel bir şekilde ancak yaşanarak anlaşılacak fakat asla kelimelere dökülemeyecek bir sır söz konusudur. Kimi Bâtini menkıbelerde evrenin sırrı Kur'an'da, Kur'an'ın sırrı Fatıha'da; Fatihanın sırrı besmelede ; besmelenin sırrı “b” harfinde ve “b” harfinin sırrı altındaki noktada olduğunu Hz. Ali'den rivayet ederler.²⁸ Zaten Melamiler ilmi konularda fazla konuşmayı da sevmezler. İlm, bilen ve bilinen arasında kalmalıdır derler. İlim kulun gönlüne, Allah tarafından emanet edilmiştir. Onu belirtmek ve yaymak emanete hiyanettir. Onun için ilim hal gibidir.²⁹

saña bu sırrın aḥvālin beyān itsem beyān olmaz
nişānı bî-nişān olan nihān olur ‘ayān olmaz

(18b/7)

Gerçek bilme bir bakıma bilinenle yek vücut değildir. İleride değinileceği gibi Melami inanç sistematüğinde Vahdeti Vucudun önemli bir yeri vardır. Tevhidin sırrını anlamış derviş hak sırrı içerisinde kaybolmuştur. Birliğe bel bağlar ve asla ondan ayrılmaz.

ḥākani gerçek dervişün sırrı sübḥandan ayrılmaz
birlige bel bağlyacak bir dem ḥāk andan ayrılmaz

(20b /18)

Ama sırrın anlatılmasının, açıklanmasının mahsurları da vardır. Bu sırrın açıklanması demek Mansur olmak demektir. Melamiler açıklanan sırlar sebebiyle bir şeyh ve on iki müritlerini kaybetmişlerdir. Oğlanlar Şeyhi İsamail-i Maşukî henüz çok genç olmasının verdiği gözü karalıkla İstanbul'daki vaazlarında halkın anlamakta zorlanacağı Melamilüğün sırlarını anlatmış ve oluşan dedi kodu zinciri ölümüne sebep olmuştur. Bu nedenle hakikatin sırrını açıklamak Mansur'un akibetine uğramak olur. Bu akibet özlenirse de sırrın saklı kalması Melamilik için daha cazip bir durum olarak görülmüştür.

āşkāra itmek isterseñ ene'i-ḥāk sırrını
aḥmedā manşūr olup sen gel ḥāқиқat dāra bak

(24b/119)

²⁸ www.hbektas.gazi.edu.tr

²⁹ Kevser Sibel Özkan, Abdurrahim bin Ali El-Melami ve Tercüme-i Beyan-ı Hakikat-ı Melamiyye Adlı Eseri, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi Marmara Üniversitesi SBE. İstanbul 2003, s. 59

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Melamilikte sır tarikatın özünü oluşturmaktadır. Melamiler, vakıf olduklarını iddia ettikleri sırlar sebebiyle diğer tarikatlerden farklı olduklarını düşünürler.

III. Riya:

Gösteriş, iki yüzlülük, sahtekarlık; hak rızası için yapılmayan ihlassız işler ve samimiyetsiz ibadetler olarak tanımlanmaktadır. Birinci devre Melamilerinin çıkışlarının en büyük dayanağı riyayı zemmetmeleridir. Hamdun Kassar'dan başlayarak bütün Melameti önde gelenleri için kaçınılması gereken gerçek düşman riyadır. Yaptığın işlerde içine sinen bir durum varsa o rıyanın izi ve ihlasın yokluğu olarak algılanmaktadır.³⁰ Ali Bolat, Süllemlî'den "Zahirin ibadetlerle süslenmesi şirk, batının hallerle süslenmesini irtidat saymak" Cümlesini aktarır ve devamında "Melametiliğin üzerinde durduğu en temel prensibin "riya" ile mücadele olduğunu aktarır. Yine İbn Nüceyd'den naklen "Kişi, bütün fiillerini riya ve bütün hallerini de iddia olduğunu bilmeden, Melametilerin hallerinden her hangi birisine ulaşamaz" ibaresini Melametilerin riya konusundaki hassasiyetlerini izah ederken kullanır.³¹

Suhreverdî de Melametilerin hallerinden bahsederken onların Allahla aralarındaki irtibattan kimsenin haberi olmamasına çok dikkat ettiklerini belirtir.³²

Pāk ol jenk-i riyadan kırtıl ey t̄alib bugün
tā ola āyine-i tab' uñ senüñ mu' ciz-nümā

(56/189)

Yukarıdaki beyitte Sarban: Eğer riya kalbe girerse tasavvufun gayesi olan tecelli gerçekleşemez diyor. Sarban taliplere sesleniyor yaratılışının ayinesindeki pas hükmünde olan riyadan kurtulmazsan mucizeler gösteren ayinenenin farkına varamazsın diyerek, riya konusunda önemli bir uyarı yapıyor. Bu öğüt niteliğindeki beyit dışında Sarban, genellikle riya konusunda sufileri ve zahitleri uyarır. Bu da Melamiliğin kuruluş manifestosuna uygun bir davranış biçimi olarak kabul edilebilir.

IV. Sufiler ve Zahidler:

Sarban riyadan bahsettiği diğer beyitlerinde muhatapları "sufiler ve zahitlerdir" Sufileri uyarı mahiyetinde hakikate davet ederken

³⁰ Ali Bolat, a.g.e., s.56

³¹ Ali Bolat, a.g.e., s.177-178

³² Şihabüddin Suhreverdi, a.g.e., s.79

zahitlere karşı biraz daha serttir. Melametiliğin zahidlik karşıtı tutumu zühdü hakir görmek ve daha ilerisi olarak tabir edilebilir. Aslında zühd hareketi tasavvufun ilk işaretçilerindendir. Zühd, Arapça z,h,d filinin mastarı olup, lügatte birşeye meyletmek rağbet etmek, yüz çevirmek; ilgisiz davranmak ve terk etmek manalarına gelir. Kısaca zühd, isteksizlik, terk etme, rağbetsizlik, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğzetmek, masıvayı terk etmek anlamına gelir.³³ Tanımdan da anlaşılacağı gibi bir uzlet, toplumdan bir kaçış havası zühdün içerisinde mevcuttur. Toplumun terk etmek, kendi başına ibadet edeceğim kendimi Allah'a adadım anlamı taşıdığı için ihlasla bağdaştırılmaz. Nitekim Yusuf Hüseyin (Melami) "dünyayı en çok seven dünyayı en çok kötüleyendir" demektedir.³⁴ Bu bağlamda sufi ve zahit çözümünü yanlış yerde aramaktadırlar.

şüfi riyā vü rızıkla tesbîhden şaşın
‘aqluñ var ise ivme ol dām u dānedür

(6b/ 27)

Sarban Ahmed, burada sufiyi rızık için riya ile ibadet etmek, Allah'ı zikretmek konusunda uyarıyor. Aklın varsa o yola tevessül etme. O tuzağın içerisindeki yemdir diyor. Melamilerin diğer tarikata mensup olanları uyarımları bağlamında benzer uyarılara sık rastlamaktayız. Sarban Ahmed, mektuplarında diğer tasavvuf yollarına olan üstünlüklerini sık sık vurguladığını görmekteyiz.

‘aşk eşer itmese saña şüfi ta‘accüb itmezüm
rızık-ı riyāda yüregün mermer ü seng ü haredür

(8a/36)

Aşk, aşıkla maşuk arasındaki çok yoğun ve dışarıdakilere kapalı bir alakadır. Suhereverdi Melametilerin İlahi aşklarını açıklarken kullandığı benzetmede olduğu gibi bir aşık sevgilisi ile olan diyalogunun başkaları tarafından bilinmesini istemez.³⁵ Riyadan sufinin yüreği o kadar katılaşmıştır ki, aşkın tesir etmemesine şaşmamak lazım der Sarban Ahmed. Aslında bu bir paradokstur. Aşkın sırrının anlaşılması için kalbin uyanık, şeffaf olması gerekir. Ama riya onu karartır. Dilde ne kadar aşk olsa da riyanın kararttığı kalbe aşkın tesir etmesi mümkün değildir. Sufilerden söz ederken riya ve rızık birlikte kullanması tarihinin bir geçim kaynağı olarak görülmesini de içerir.

³³ Kadir Özköse, Zühd ve Sufilerin Zühde Yükdükleri Anlam Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002.

³⁴ Ali Bolat, a.g.e., s.150

³⁵ Şihabüddin Suhreverdi, a.g.e., s.79

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

hırka vü t̄ac ile ūfi bize gel ūanma riyā
idemezsin bu t̄arīk ile ūrāt ūzre ‘ubūr

(15b/77)

Sarban Ahmed hırka ve tacıyla sufiyi kendi tasavvuf anlayışına davet ediyor. Bu kadar yükü sırat köprüsünü geçemezsin diyor. Bu beyitte Anadolu Melamileri'nin piri olan Bıçakçı Ömer'in Akşemseddin'in tarikatın hırka ve tacını istemesi üzerine gösterdiği keramete³⁶ bir gönderme de dikkate alınabilir bir anlam derinliğidir.

Sarban Ahmed, zahidlere daha ağır ifadeler kullanmaktadır. Burada gerçekte belki vaki olmasa da zahid sufi ayrımı yapılmış ve zahidler da ağır bir üslupla eleştirilmiş izlenimi edinmek mümkündür.

ūalāh u zūhd ū taqṵānuh riyāsında ūaṵuṵmazsan
çürütdüñ ‘ömrüñi zāhid soñu elbet nedāmetdür

(11a/49)

Zahide takva ve salah hususunda riyadan sakınmazsan ömrünü çürüttüğün açıktır ve bu gidişin sonu pişmanlıktır derken, sufileri uyardığı tondan biraz daha sert bir seslenişe yöneldiğini fark ediyoruz.

Yine ibadette riyayı gözetmeyen ve muhtemel ki Melamilerin ibadet tarzlarını eleştiren zahide Sarban Ahmed şöyle seslenir:

yüri t̄a‘n eyleme zāhid riyā ile namāzuñ kıl
derüñi ‘āūıṵuñ āhı namāzıdur niyāzıdur

(8b/37)

Bu beyitte zahide seslenir ve içten âşık olanı ayıplama sen git riya ile namazını kıl, deruni aşıkın ah etmesi namaz ve niyazdır demektedir. Melamilerin kimi zaman ibadetlere göstermiş oldukları uzaklık zahitler tarafından yanlış yorumlanmıştır.

Melemilerin “ terk”³⁷ düsturunu kabul eden dervişleri ihlas hissetmedikleri ibadetlerden uzak durmuşlardır. Kalenderiler gibi bazı gruplar ise bu tavrı bir alışkanlık, bir yaşam biçimi şekline sokmuşur.

Sarban Ahmed'in zahide yönelttiği bir diğer eleştiri ise Allah'ın isimleri arasındaki tercihidir. Mutasvıflar Allahın isim ve sıfatlarını Celal ve Cemal olarak ikiye ayırır ve iki türlü zuhur ve tecelliden bahsederler. Allah'ın kahr ve gazabına delalet eden isim ve sıfatlarını

³⁶ Abdalbaki Gölpınarlı, Melamilik ve Melamiler, Gri Yay. İstanbul 1992, s.41

³⁷ Mehmet Hakan Aşlan, Hamzavi Melamiler Melamet Hırkası, Karakutu Yay. 2007, s.58

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

celâl, lutuf ve rızasına delalet eden isim ve sıfatlarını da cemâl tabiriyle ifade ederler.³⁸ Zahidin sürekli celal isminden söz etmesini eleştirir Sarban ve Allah'ın cemel adının da var olduğunu hatırlatır. Sürekli cezalandırmadan ve korkudan söz eden zahidi riya içinde mateme boğulmuş olarak tasvir etmektedir. Her tarikat pirinin Allah'ın bir ismini dayanak noktası yapıp, tarikat felsefesini o isme bina etmesi bir gelenek gibidir tarikat tarihinde. Esmâ-yı hüsna yani Allah'ın güzel isimlerinin sırlarına vakıf olmak ve o sırrın gölgesinde kurtuluşa erme isteği tarikatları bu isimlerin şemsiyesi altında gerçeğe ulaşmaya çabalayan farklı yollar olarak organize olmaları sonucunu doğurmuştur. Melamilik, felsefe olarak bir isme tabi değildir ama hep belirli isimlere sığınan inanç kalıplarını eleştirmekte olduğunu aşağıdaki beyitte görmekteyiz.

celâlin zıkr idüp haqqıñ cemâlin hergiz añmazsın
riyâ vü zerkele zâhid cihânda garq-ı mâtemsin

(37b/183)

Melamet, rıyanın terki, gerçek ihlasın yakalanması ve aşkın sırrına ermek olarak tanımlanabilir. Riyadan kurtulma bu inanç sisteminin en temel hareket noktasıdır. Melamiler, riya söz konusu olmasın diye her türlü inanç ritüelini ertelemiş kimi zaman da terk etmişlerdir.

V. Halk:

Mutasavvıfların halktan kopuk münzevi hayatları, tavır ve giyimleri giderek tasavvufu bir zümre inancı haline getirmiş ve ilk dönem sufilerinin müstesna kişilikleri ve adları etrafında oluşan menkıbeler geniş bir hayran kitlesi tarafından taklit edilmeleri sonucunu doğurmuştur. Melamilik'in tam da bu esnada ortaya çıktığını ve halkın alakasının tasavvufun hedeflerine zarar verdiğini belirttiğini önceki bölümlerde zikretmiştik. Melamilik inancında halkın alakası gidilen yoldaki büyük bir varta , yoldan çıkmaya sebep olacak bir durum olarak algılanır. O halde Melamilikte halk ne anlama gelir? Halk, iyiyi kötüden ayıran bir mihenk taşıdır. Halkın alakasını esas alanın kaybettiği mihnetli tasavvuf yolunda; halk sufi için bir imtihan sorusundan başka bir şey değildir.

dünye vü 'uqbâ murâdın terk ider 'ârif olan
halka ra' nâlık şatar keşf ü kerâmat isteyen

(37a/181)

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere, gerçek arif olabilmek için her iki dünyadaki isteklerden vaz geçmek gereklidir. Eğer sufi keramet, keşf gibi hüneler arzu ediyorsa bu halkı önemseydiğini, halka güzel görünmek istediğinin bir işaretidir ki; bu da büyük bir

³⁸ Süleyman Uludağ, Celal, DİA, C7 1993, s.240

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

vartadır. Melamiler, sıradan mesleklere sahip, görünüşte halktan farklı bir tavır ve davranışları olmayan kimselerdir. İkinci devre Melamilerinin önderi Bıçakçı Ömer'dir. Her Melami şeyhinin sıradan bir mesleği vardır. Bu itiyat Şehit Ali Paşa'ya kadar devam etmiştir denilebilir.³⁹ Çoğunlukla ekmekçilik, çobanlık gibi mesleklerle uğraşan Melamiler içsel zenginliği esas almışlardır. Nitekim Sarban Ahmed de adından anlaşılacağı üzere deve çobanıdır.

zelil ü hor olanlar halk içinde
olur ma' nide ol maqbül-ı hazret

(3b/)

İnsanların görünüşüne aldanmamak gerekir. Halk içerisinde sıradan, hor görülen kimseler gerçekte ilahi mazhariyete sahip şahıslar olabilirler. Melami menkıbelerinde buna benzer birçok hikâye nakledilmektedir.

Halk içerisinde ayıplanacak durumda olmak her zaman bir Melami'nin arzu edeceği şeydir.

zem eyleyüben ' aybımızı halka yayanı
maşşerde emîn ide hüdâ şür ile şerden

(36b/179)

Arkamızdan konuşarak aybımızı halka yayan maşşerde her türlü kötülükten uzak olsun diyen Sarban Ahmed, Melamiler'in ayıplarının yayılmasını, halk nazarında kötü, ayıplı görünmeyi ne kadar arzu ettiklerini ifade etmektedir. "Levm" kınama, ayıplama anlamına gelen ve Melamet kelimesinin türediği köktür. Melamiliğin ana eksenini halkın kınaması, ayıplaması, halk nazarında bir itibara sahip olmamaktır. Gerçek arif kendini gizleyendir. Bütün tarikatlere meydan okuyan bir üslupla ehl-i irfanın gizli olduğunu ifade etmektedir. Melamilerin sonraki yüzyıllarda bir tarikat organizasyonu olarak var olmamalarının altında yatan sebeplerden birisi de ehl-i irfanın gizli olması gerektiği inancı olsa gerektir.

küşe-i faqr u fenâda ehl-i haq şaqlar özin
işte bul herşeyden anı ehl-i ' irfân gizlüdür

(9a/39)

VI. Vahdetivücut:

Melamiler, özellikle ilk devre melemileri vahdetivücut fikrinin yoğun savunucularıdır. İbn Arabi'nin de onlardan övgüyle bahsetmesi varlık ve vücut konularındaki uyumdan olsa gerektir. Zamanla İbn Arabi çizgisinden Hurufiliğe doğru kayan melamiliğin evreni algılayış biçimi

³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar) Tarih Vakfı Yurt Yay. 1998, s. 262

ana hatları ile heteredoks mezheplerin “Varlığı Ontolojisi” konusundaki görüşlerle paralellik arzettiği söylenebilir. Sarban Ahmed’de de İbn Arabî’de olduğu gibi bir “vahdet-i vücud” “vahdet-i şühûd” ayrımı görmekteyiz. Birçok yazarın iddia ettiği “kutb” nazariyesinin etkisini Sarban Ahmed’in şiirlerinde açıkça göremedik. “Vahdet-i vücûd”u algılamak mümkün olsa da şiirlerde bir “hulûl”, bir “ulûhiyet sezme” mümkün görünmemektedir.

Buna karşın Nesimî’nin izleri şüphesiz çok canlı ve derin bir şekilde divanda görülmektedir. Bu bağlamda hurufiliği anımsatan kimi beyitlere raslamak da mümkündür. Yine tecelli ve cemel, yüz gibi kelimelerin kullanılış biçimi bir hurûfilik etkisini güçlendiren kanıtlardandır.

sûretüñdür muşhaf-ı hağdan nişân
sûre-i nûr u dühânı sendedür
sûretüñ levhasındadır esmâ-ı gül
âyet-i seb‘ a-l-meşâni sendedür

(7b/29)

Yukarıdaki beyitler gibi bir çok beyit ve dizelerde Sarban Ahmed Nesimî’ tarzı bir yüz, Kur’an ilgisini görmekteyiz.

Sûre-i seb‘ a mesânîdür cemâlin ey güneş
Sûret-i ma‘ nâ yüzün seb‘ a mesânî gösterür

(42)⁴⁰

Yüzüne ehl-i nazar sûret-i rahmân dediler
Okuyanlar bu kelâmullâhı Kur’ân dediler

(86)⁴¹

Nesimî’nin neredeyse her gazelinde rastladığımız yüz-mushaf alakasını göstermek için aldığımız beyitlerden de anlaşılacağı üzere Sarban Ahmed’in şiirleri üzerinde Hurîfililiğin etkisi görülmektedir. Yüz, tecelli, cemel, hüsn kelimelerinin sık kullanılması ve beyitlerde yüz ve Kur’an arasında kurulan alakalar Nesimî vari bir söyleyişin yansımaları olabilir.

‘âlem-i taḥḳîke baksañ birdür ayruğ nesne yok
Birbirinüñ şındırur şûretde bu aḥvâle bak

(24a/115)

Bu beyitte İbn Arabî’nin “vahdet-i vücûd” anlayışını görmek mümkündür. İbn Arabî varlık aleminin tümünden tek bir hakikat olduğunu; onda ikiliğin ya da çokluğun olmadığını savunur.

⁴⁰ Hüseyin Ayan, Nesimî Divanı, Akçağ Yayınları Ankara 1990, s. 102

⁴¹ Hüseyin Ayan, a.g.e, s. 127

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Ancak O'na göre Allah ile yaratıklar tek hakikatin iki ismi ve iki yönüdür; bir oldukları noktasından bakıldığında onu Hakk/Allah, “çok” oldukları noktasından bakıldığında onu halk/yaratıklar (kesret alemi) diye isimlendirmektedir.⁴² Sarban Ahmed'in “cihāna toptolusın nice diyem” (28a/138) dizesinde ifadesini bulduğunu düşündüğümüz İbn Arabi tarzı bir “vahdet-i vücud” anlayışı divanında sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki beyitteki evrendeki her şey aynıdır farklı bir şey yok cümlesi vahdetivucud'un “vücud” kavramını izahı için çok sık kullandığı bir anlatım biçimidir. İbn Arabi'den sonra kabul görmüştür.⁴³ “Birbirini şındırır” cümlecığı kesreti ifade etmektedir. Görünüşteki karışıklık esmā-ı ilāhî'nin tecellisinden kaynaklanmaktadır. İbni Arabi bu durumu : “Kesretten ibarettir teccelli eden isimler yönüyle” diye tanımlar.⁴⁴

“Vahdet-i vücud” la birlikte Sarban Ahmed'te bir “vahdet-i şuhûd” anlayışını da görmek mümkündür. Afifi İbn Arabi'nin “vahdet-i şuhûd” görüşünü şöyle açılar: “Hak celle ve ala'nın bizzat kendini göreceği bir tablo suretinde ilahi kemalatin açığa vurulması”olduğunu söyler ve devam eder. “Hak Teala Hazretleri sayısız esma-i hüsnasının dış aleme yansıyacak olan hakikatlerini görmek isteyince -siz isterseniz vücud ile muttasıf olması hasebiyle Hak tealanın her ayrıntıyı içeren bir alemde bizzat kendini görmek ve kendi sırrını kendi zatına izhar etmek deyin- insanı yarattı”.⁴⁵ İnsan tam bir ayine olarak görevini hakkıyla yaptı. Sarban Ahmed aşağıdaki iki beyitte vurguladığı gibi : Aynada bakıp gördüğün nur senin kendindir ve o görüntüyü senden başka bir şey sanma diyor. Devamında ise: Özün de özü o olduğuna göre “gören nūr-ı hudādur zāt-ı haqqı” senin gözlerin değil diyor.

bağup gözgüde gördüğün nūruñdur
o faşlı ğayr şanma kendüzüñdür

gören nūr-ı hudādur zāt-ı haqqı
anı şanma ki sen iki gözüñdür

(9b/41)

Nitekim bu konuyla alakalı İbn Arabi İlahi Aşk kitabında şu dizeleri kaydetmiştir.

⁴² Ebu'l-Alā Afîfî, Tasavvuf İslam'da Manevi Devrim, Terceme H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün Risale İstanbul, Tarihsiz, s.211

⁴³ a.g.e, s.212

⁴⁴ A.g.e, s. 211

⁴⁵Ebu'l-Ala Afîfî, a.g.e., H.İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Risale, Tarihsiz, s.216

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

O'nu dışında bir şey yoktur, herşey O'dur
 Öyleyse göz bir başka varlığı ancak yok görür
 Öyleyse Allah ancak kendini görür

.....

Sen bu kıymetli hazineyi müşahede ettn, mutlu
 Bak aynaya, orda beni görürsün ancak beni⁴⁶

İbn Arabi'nin varlık telakkisiyle Melamiliğin evreni kavrayışı arasında büyük bir yakınlık görünmektedir. Giriş kısmında da ifade edildiği gibi İbn Arabi de Melamileri en üst düzey salıklar arasında zikretmektedir. Tasavvuf anlayışlarında ehl-i sünnet tarikatlerden bir hayli farklı bir anlayışa sahip oldukları açıktır. Dinlere ve diğer inanışlara bakışlarında da büyük bir fark gözlemek mümkündür. Sarban Ahmed'in aşağıdaki beyitinde Allah'a inananların farklı dinlerde yer almasının o kadar önemli olmadığını vurguladığını görürüz.

her dīnūñ aḥvāli çok her yaña bakduñsa ḥaḳ
 arada hiç gayrı yok lâ-ılahe illā'l-lah

(9b/41)

Afifi, İbn Arabi'nin Halep alimleri tarafından çok eleştirilen Tercümanü'l-eşvak adlı eserinden şu alıntılarını yapar:

“Allah hakkında çok farklı inançları vardır insanların
 bense inandım, onların bütün inandıklarına”⁴⁷

İbn Arabi'nin dinlere ve inançlara bakışındaki genişlik ve teklik algısını Sarban Ahmed'te de görmekteyiz. Ayrıca İbn Arabi'de sık gördüğümüz “hümanist” bir yaklaşımı yer yer Sarban'da da görmek mümkündür.

bu cihān içre bu kadar hiç bir bī-gāne bak
 cümle ādem ata ḥavvā olupdur ana bak

(24b/118)

İbn Arabi İlahi Aşk adlı eserindeki bir dizide şöyle demektedir:

“Yaratılışımı Ademin suretinde ortaya çıkardın”⁴⁸

Hiz. Adem (s.a) 'in var olması ile başlayan insanlık serüvenine bir başka açıdan yaklaşır ve tüm insanların genlerinin o an yaratılması gibi aslında biz o zaman var olmuştuk. Ve “birdik”

⁴⁶ İbn Arabi, İlahi Aşk, çev. Mahmut Kanık İnsan Yay. 1998, s.23-25

⁴⁷ Ebu'l-Ala Afîfî, a.g.e., H.İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Risale, Tarihsiz, s.265

⁴⁸ İbn Arabi, İlahi Aşk, çev. Mahmut Kanık İnsan Yay. 1998, s.22

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/1 Winter 2010*

zamanla çoğaldık ama bu çoğalma görünüşte bir çoğalmadır aslımız yine O'dur demektir. Bu bakış açısını Sarban Ahmed'in yukarıdaki beyitiyle özdeşleştirmek mümkün olsa gerek.

Yine sarban Ahmed aşağıdaki dizelerinde küfürle imanı klasik ehl-i sünnet anlayışının çok dışında bir anlayışla yorumluyor.

‘âlem-i vahdete gel ‘âşıkıseñ gayrı çoğıl
kâfirüñ küfri olup mümîne imân olalum

(29b/146)

Bu yaklaşımı da İbn Arabi ile örtüşmektedir. Nitekim İbn Arabi bir şiirinde şöyle demektir:

“Kalbim her sureti kabul eder hale geldi
Ceylanlara mera, rahiplere mabed oldu”

“Tüm putlara barınak, tavaf edenlere Kabe oldu
Tevrata levha, kuran’a Mushaf oldu”⁴⁹

Melamiliğin “vahdeti vucut telakkisindeki farklılığın hemen hemen her kaynakta vurgulandığını görmek mümkündür.⁵⁰ İbn Arabi tarzındaki bu telakki yer yer Hurufiliğin etkisiyle Nesimî tarzı söyleyişlerde kendini göstermektedir. Bir makalenin sınırları içerisinde gösterilemeyecek kadar fazla miktarda dizede Sarban Ahmed belki de Şeyhi'nin genç yaşta idam edilmesinin verdiği ıstırapla Hallaç-ı Mansur ve Nesimî tarzında bir İlahi aşkı terennüm etmektedir.

SONUÇ:

Ebette bu gizlilikte Sarban Ahmed dönemindeki Melamiliğin çekingen tutumunu da anlamak mümkün olabilir. Osmanlı mülki idaresinin takibi, Sarban Ahmed'i klasik tarikat şeyhleri gibi müridlerinin her istediği zaman görebilecekleri bir ortamın oluşmasını engellemiştir. Tarikatlerin bahar yağmuru sonrası yeşeren doğa gibi her yerde rengarenk açtığı ve hırçın bir rekabetle halkın alakasını çekmeye çalıştığı dönemde eşit olmayan şartlarda mücadele eden Sarban Ahmed'in müritlerinin maneviyatını yüksek tutacak tek silahı belki de şiirleriydi. O sebeple şiirlerinde müritlerinin imanını canlı tutacak bir çoşkuyu görürüz. Nesimi kadar olmasa da kimi lirik dizelerinde önemli bir şair olduğunu gösterir bize Sarban Ahmed. Divanında açık ehl-i

⁴⁹ Ebu'l-Ala Afîfî, Tasavvuf İslam'da Manevi Devrim, Terceme, H.İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Risale, s.263

⁵⁰ Ahmet Yaşar Ocak, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayramî (Hamzavî) Melamîleri ve Osmanlı Yönetimi, Tasavvuf Kitabı, hzl. Cemil Çiftçi, Kitavevi, İstanbul 2003, s.225

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

sünnet çizgisi ağır basmakla beraber buram buram melamet koktuğunu da hissetmemek mümkün değildir.

Melami şairler içerisinde önemli bir yere sahip olan Sarban Ahmed, yoğun takibat altında tarikatini canlı tutmayı başarmış şiiirleri ile mektuplarıyla melamiliğin gizemli dünyasının günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Çağatayca şiiirler de yazan Sarban, kendisinden birkaç kuşak sonra gelecek entelektüel Melami kutuplarının da bir nevi öncüsü hükmündedir.

her kim bize ta' n eylerise cins-i beşerden
 hağ şağlasuñ ' âlemde anı ħavf u ħatardan
 her kim ki bizüm ' aybımızı söyler olursa
 yâ rab pür it ağzını anun şehd ü şekerden

(36b/179)

KAYNAKÇA

- ARIKOĞLU, İ. (2006). **Feristeoğlu'nun Cavidan-name Tercümesi: İşk-name (inceleme-metin)**, Y.Ü. SBE. Basılmamış Doktora Tezi.
- AŞLAN, M. H. (2007). **Hamzavi Melamiler Melamet Hırkası**, Karakutu Yayınları.
- AYAN, H. (1990). **Nesimi Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AZAMAT, N. (2004). **Melamet**, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- BARKAN, Ö. L. , (2003) **İstila Devirlerinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri, Tasavvuf Kitabı**, hzl. Cemil Çiftçi, Kitabevi
- BOLAT, A., (2003). **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri (1299-1915)**. Sadeleştiren A. Fkri Yavuz, İsmail Özen, C.I. İstanbul (tarihsiz).
- GÖLPINARLI, A.(1992). **Melamilik ve Melamiler**. Gri Yayın, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y. (1991). **Anadolu'nun Osmanlı Hakimiyetine Geçişi**, DİA.
- KANIK, M. (çev). (1998). **İbn Arabi, İlahi Aşk**, İnsan Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/1 Winter 2010*

- KÖPRÜLÜ, F. (2004). **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Lali-zade Abdalbaki b. Mehmed b. Ali, **Silsile-i Bayramiy-i Melamiye**, Milli Kütüphane
- MASSİGNEN L. (1990). **Hallaç**. Çev. M. M. Şerif, İslam Düşüncesi Tarihi, C.I. İnsan Yay. İstanbul,
- Mehmet Süreyya (1996). **Sicill-i Osmanî**, hzl. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay. C.I. İstanbul,
- OCAK, A. Y. (1996). **Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk Heterodoksçüsünün Teşekkülü**, Dergah Yayınları.
- OCAK, A. Y., (1998). **Osmanlı Tolumunda Zındıklar ve Mülhitler(15.-17. Yüzyıllar)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OCAK, A. Y., (2003). **XVI- XVII Yüzyıllarda Bayramî (Hamzavi) Melamileri ve Osmanlı Yönetimi, Tasavvuf Kitabı**, hzl. Cemil Çiftçi Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKAN, K. S. (2003). **Abdurrahim bin Ali El-Melami ve Tercüme-i Beyan-ı Hakikat-ı Melamiyye Adlı Eseri**, Marmara Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi . İstanbul.
- ÖZKÖSE, K. (2002). **Zühd ve Sufilerin Zühde Yükledikleri Anlam Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım**,
- PAKİŞ, Y., Selvi, D. (Mütercimler) (1988). **Şihabüddin suhreverdi, Avârifü'l-Ma'arif (Marifet İhsanları)**, Umran Yayınları, İstanbul.
- Sarban Ahmed Divanı, Haşim Paşa (Selim Ağa Ktb.) Kayıt No:74
- Sarban Ahmed Divanı, Haşim Paşa (Selim Ağa Ktb.) Kayıt No: 82
- ULUDAĞ, S. (1991). **Aşk. DİA**, İstanbul.
- VİCDANİ, E.R.S. (1338). **Tomar-ı Turük-ı Aliye, Kısım-ı Sani, Devre-i Vusta Melamiliği**, İstanbul.
- www.hbektas.gazi.edu.tr
- YILDIZ, H. D. (1992). **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul
- YILMAZ, N. (2001). **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler Devlet ve Ulema**, OSAV.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*